

Slavomila Strohse). To je ovšem úkol, ktorý nalahavé vyvstáva pred našimi marxistickými historikmi sociologie. Kolajova práca je z tých zahraničných publikácií z tohoto oboru, ktoré podávajú vcelku věčný [faktograficky fundovaný] informatívny prehľad o vývoji našej sociologie, ktorá mala dobrú evropskú úroveň. Jan Macků

Rodina v dedinskom prostredí

Rodina ako dôležitý činiteľ v živote každého jednotlivca a celej spoločnosti zaznamenáva vo svojom vývoji mnohostranné zmeny. Tieto sú odrazom širších zmien spoločenských, najmä zmien ekonomických a zasahujú vnútornú i vonkajšiu štruktúru rodiny, jej funkcie a úlohy. S rozvojom veľkovýroby ustupuje do pozadia výrobná funkcia rodiny a dnes, i keď nie úplne, prestáva byť rodina jednotkou výrobnou, zostáva však jednotkou spotrebnou, čím sa mení i náplň jej ďalších funkcií, prehodnocujú sa nároky, ktoré rodina v minulosti mala plniť, a vznikajú nároky nové. Prejavuje sa to dnes na každom type rodiny, avšak v rôznej miere a rôznej intenzite. Je prirodzené, že v našej mladšej sociologickej literatúre zatiaľ nemáme práce, ktoré by z takto diferencovaného hľadiska hlbšie analyzovali zmeny rôznych typov rodín. Podujala sa na to poľská autorka Danuta Markowska v práci *Rodzina w srodowisku wiejskim*¹ všestranným rozborom zmien v niekoľkých typoch roľníckych rodín v podkrakovskej dedine Modlnica.

Práca podáva verný a plastický obraz života rodiny na pozadí spoločensko-ekonomických zmien v troch časových rozmedziach, a to:

1. obdobie zahrňujúce roky 1880—1919
2. obdobie od roku 1919—1945
3. obdobie od roku 1945—1963.

V každom z týchto období autorka sústredila pozornosť na 4 základné oblasti:

1. postavenie rodiny v dedinskom spoločenstve.
2. štruktúra rodiny
3. typológia rodiny
4. funkcie rodiny
5. hlavné spoločenské rysy a rozdiely v typoch rodiny.

Stavba práce naznačuje, že bola konštruovaná metódou historicko-logickou. Nielen však jej možno vďačiť za precíznosť a úplnosť obrazu fungovania rodiny v meniacej sa spoločensko-ekonomickej situácii v spomínanej dedine, ale tiež tomu, že sú v práci uplatnené aspekty etnografie, sociológie a ekonomie, čím „vznikla práca na rozhraní niekoľkých vied“, ako na to v úvode upozorňuje i prof. Dobrowolsky. Kombinácia týchto troch vedeckých disciplín pomohla vytvoriť autorku prácu živú, všestrannú a zaujímavú.

Vnútornú atmosféru jednotlivých typov rodín viaže s ekonomickými a spoločenskými silami dedinského spoločenstva na jednej strane, a na druhej strane i tieto vidí v podmienosti na obcenejších premenách jednotlivých historických období. Hodnotu práce zvyšuje i bohatosť a rôznorodosť prameňov, ktoré autorka zhŕňala v priebehu ôsmych rokov, pričom využívala viaceré výskumné techniky (rozhovor so všetkými obyvateľmi dediny nad 60 rokov, archívne materiály, štatistické výkazy, ankety, atď.). Práca je tiež vybavená veľkým počtom prehľadných tabuliek, náčrtov niekoľkých druhov domov s typickým hospodárskym prislúšenstvom, spestrená výpoveďami, názormi a spomienkami obyvateľov dediny k rôznym problémom obsiahnutým v knihe. Hlavný prínos práce však spočíva v zachytení podstatných rozdielov medzi situáciou Modlnice v podmienkach rakúsko-uhorskej monarchie a situáciou dnes v Poľskej ľudovej republike.

V osemdesiatich rokoch minulého storočia, ktorými Markowska začína analýzu štruktúry rodiny, Modlnica — dedina vzdialená 8 km od Krakova, predstavovala typ tradičnej dediny s prevážne sebestačným spôsobom hospodarenia na prechode k tovarovo peňažnému hospodárstvu. V tomto období majú v dedine naprostú prevahu roľníci, ktorých existencia je závislá výlučne na roľníckej produkcii, odstupňovanej podľa množstva i kvality pôdy. Malí roľníci a úplní bezzemkovia tiež získavali prostriedky existencie priamo v dedine stálou, alebo sezónnou prácou na tamojšom majeri ako paholci, sluhovia, kočiši, sezónni pracovníci. Touto skutočnosťou autorka vysvetľuje na jednej strane silnú izoláciu dediny, napriek blízkosti mesta, na strane druhej ňou zdôrazňuje rozhodujúci význam vlastníctva pôdy pri hodnotení materiálnej a spoločenskej pozície rodiny. Z vlastníckeho vzťahu odvozuje i typológiu rodiny tohoto obdobia na dedine, i keď si sama najprv stavia otázku, či takáto typológia je správna. K zdôvodneniu jej pomáha stará zdávaná terminológia rodinných vzťahov a udalostí, ako napr. „corka kmieca“ — gazdovská dcérka, „wesele kmieca“ — gazdovská svadba, no rozhodujúci význam pre oprávnenosť takejto typológie autorka správne vidí v spoločensko-ekonomickom postavení rodiny. Spoločensko-ekonomické postavenie rodiny odráža sa vo všetkých funkciách rodiny, vplyva na jej základnú funkciu — reprodukciu ľudského rodu a prejavuje sa nielen v počte narodených detí, ale hlavne v ich úmrtnosti. Odráža sa vo výchovej funkcii rodiny, v možnostiach realizácie životných aspirácií detí, jednotlivých typov rodín, ktoré pod vplyvom dedenia sa veľmi od seba odlišujú.

Rodina v dedinskom spoločenstve zaujímala význačné postavenie. Vlastníctvo rodiny tvorilo základ spoločensko-ekonomickej

¹ Danuta Markowska: *Rodzina w srodowisku wiejskim*. Wrocław-Warszawa-Kraków, Zakład narodowy imienia Osolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii nauk 1964.

diferenciácie, spoločenskej hierarchie a autority v dedine. Protirečivou stránkou spoločensko-ekonomickej diferenciácie sú sily integrácie, ktorých výsledkom je lokálne spoločenstvo. Vytvárajú ho predovšetkým príbuzenské zväzky, systém krstných rodičov, účasť celej dediny pri svadbách vo forme darov a pomoci, vzájomná susedská pomoc v poľnohospodárskych prácach, stavbe domu, pomoc napadnutým živelnou pohromou, atď. Pri takýchto udalostiach sa stierali vlastnické rozdiely rodín a dedina vystupovala ako zintegrováný celok. Hlbšie priateľské kontakty medzi rodinami sa však znova uzatvárajú podľa vlastníctva. Cieľom týchto kontaktov je obyčajne vytvorenie nových manželstiev. Uzavretím manželstva a hlavne vytvorením rodiny stáva sa jedinec uznaným a oceneným členom lokálneho spoločenstva. Osamotený jedinec, ako aj bezdetné manželstvá, sú na dedine výnimočnou zvláštnosťou. Súvisí to s realizáciou hospodárskej funkcie rodiny, hlavne u majetných rodín, v ktorej rodinná skupina kryje sa so skupinou pracovnou, preto jedinec nie je schopný sám udržať hospodárstvo.

Rodina ako pracovná skupina vyznačuje sa vyhranenou organizáciou a delbou práce a dôsledným delením práce na mužskú a ženskú. V rodinnom hospodárstve každý podľa veku a pohlavia mal určené svoje miesto, povinnosti a činnosti. Otec-hospodár v rodine používal najväčšiu autoritu, čo vyplývalo z jeho radiacej funkcie. V tejto súvislosti poukazuje autorka na zaujímavú a možno povedať špecifickú zvláštnosť bohatých roľníckych rodín, ktorá spočíva v tom, že rodinný spôsob výroby nepoznal hodnotu práce. Práca nebola hodnotená podľa hospodárskej efektívnosti, ale skôr podľa iných spoločenských kritérií. Mnohé činnosti mali v pracovnom procese len charakter magicko-náboženský, obradný a symbolický, ale ich ocenenie bolo veľmi vysoké (staré obradné zvyky pri zahajovaní orby, žatvy, atď.).

Organizácia práce v rodine v jednom smere však nadobúda mimoriadnu dôležitosť — ňou je totiž v prevážnej miere realizovaná výchovná funkcia rodiny, ako príprava detí na úlohu gazdu alebo gazdinej. Prírodzene týka sa to len majetných roľníckych rodín, kde takáto príprava je reálna v dôsledku dedenia. Nemajetné rodiny túto organizáciu práce nepoznajú a preto ich výchovná funkcia v nich je zameraná inak.

V tomto období prevahu v dedine má rodina malá, otvorená, podriadená kontrole celého lokálneho spoločenstva. Rodinné obrady nie sú preto súkromnými záležitosťami rodiny, ale významnými spoločenskými udalosťami celej dediny. Pri týchto udalostiach znova popredné miesto zastávajú bohaté rodiny — „rodziny kmiece“ ako rozhodujúci element v udržiavaní starých lokálnych tradícií, typických pre Modlnicu v období pomerne silnej izolácie od Krakova.

Začiatkom XX. storočia v dedine objavuje sa prebytok pracovných síl, hlavne vzrastom maloroľníckych a nemajetných vrstiev a úpadkom majera. To dostáva de-

dinu do pohybu, do vytvárania kontaktov s Krakovom cez rôzne mimoroľnícke práce v meste, hlavne nekvalifikované práce mŕárske a cez predaj roľníckych produktov na trhoch. Orientáciu na mesto reprezentujú stále viac nemajetné rodiny, čím sa dostávajú do čela narastajúcich tendencií spojenia s mestom.

Druhé obdobie od roku 1919—1945 rozsahom tvorí najkratšiu časť popisovanej práce. Autorka z neho vypúšťa vplyv vojny na život dediny, jej vzťah k mestu, vplyv na rodinu a rodinné vzťahy. Z pomenovania — „okres miedzywojenny“ — medzivojnové obdobie, ktoré je používané pri charakteristike tohoto obdobia, vyplýva, že je to autorkin vedomý zámer, i keď nepriaznivý pre plný komplexný pohľad na sledovanú dedinu v jej zložitých vzťahoch v druhom období až po rok 1945.

D. Markowska sleduje v danom období rodinu v súvisi so zmenami vyvolanými nabytkom pracovných síl na dedine, migráciou, proletariáciou a poloproletariáciou časti schudobnených roľníckych rodín. Dedina prežíva prelom v hospodárskom a spoločenskom ži.ote. Stráca charakter uzavretej spoločnosti a tiahne k mestu, ktoré ešte nie je schopné zabezpečiť dostatok práce pre prebytočné pracovné sily na dedine. Preto medzivojnové obdobie v Modlnici je charakteristické dvomi protichodnými tendenciami. Masovým dokupovaním zeme z parcelácie majera a vzrastajúcou zamestnanosťou v priemyselných závodoch v Krakove s úsilím o kvalifikáciu. Ako následok zväčšenej zamestnanosti v meste vytvára sa v Modlnici nový typ rodiny „chlopo-robotnikov“, kovo-roľníkov, ktoré v tomto období tvoria až 70 % z celého počtu rodín v dedine. Kovo-roľnícke rodiny predstavujú progresívny typ rodiny, čo sa prejavuje predovšetkým na nových vnútorodinných vzťahoch a emancipácií mládeže. Mládež týchto rodín je oveľa slobodnejšia vo výbere povolania, vo výbere životného partnera a stáva sa oveľa skôr samostatnejšia ako mládež z bohatých roľníckych rodín. Spôsobuje to skorý odchod za prácou z domova, no napriek tomu v dedine odchod mladých za prácou do mesta nepovažuje sa za vzor hodný nasledovania. V celej dedine a vo všetkých typoch rodín miešajú sa staré tradície s novými prvkami. Bohaté tradičné roľnícke rodiny a rodiny kočárov tvoria spolu dva typy rodín, ktoré boli najmenej postihnuté ekonomicko-spoločenskými zmenami, a ich štýl života sa v značnej miere líši od rodín kovo-roľníkov. Úlohu hospodára v týchto rodinách preberajú ženy, čím klesá autorita otca hospodára a autoritou v záležitostiach okolo hospodárstva stáva sa matka, kým otec radí pri výbere povolania v meste. Výchovná funkcia rodiny vo všeobecnosti klesá a na výchove mládeže v oveľa väčšej miere ako prv podiela sa škola v súlade s kostolom. Spoločnými rysmi pre všetky typy rodín je pokles pôrodnosti i úmrtnosti, vyššia hygiena a modernizácia vnútorného zariadenia domu.

V minulosti dedina predstavovala spo-